

ลักษณะการใช้ทรัพยากรของชาวพื้นถิ่นอีสาน

การใช้ทรัพยากรของชาวพื้นถิ่นอีสานนั้น อาจจะถูกกล่าวสรุปถึงจุดประสงค์สำคัญได้เป็น ๒ ประการใหญ่ๆ คือ

๑. เพื่อควบคุมสังคม
๒. เพื่อความบันเทิง

เพื่อควบคุมสังคม

สังคมมนุษย์ คือ สังคมที่มีผู้คนตั้งแต่สองคนขึ้นไป มาอยู่ร่วมกัน เป็นกลุ่มก้อนในอาณาเขตแห่งใดแห่งหนึ่งตามสัญชาตญาณแห่งการอยู่รวม^๑ โดยมีแบบอย่างในการดำเนินชีวิตที่เหมือนกัน และมีพฤติกรรมโต้ตอบระหว่างกัน^๒ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็น "การกระทำต่อกันทางสังคม" (social interaction)^๓ กล่าวคือ ต้องมีการปฏิบัติต่อกันไม่ว่าจะในทางขัดแย้ง หรือคล้อยตาม และการกระทำนั้นต้องเป็นไป

^๑ พิศยา สุวรรณชัย, "สังคมวิทยา," ใน วิทยาศาสตร์สังคม, พิศยา สุวรรณชัย, ผู้รวบรวม (พระนคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๗), หน้า ๑๖๐.

^๒ มรงค์ สิ้นสวัสดิ์, สังคมกับการปกครอง (พระนคร : แพรวพินิจ, ๒๕๒๑), หน้า ๘.

^๓ สุพัทธรา สุภาพ, สังคมวิทยา, หน้า ๔๓.

^๔ ประสาท หล้าศิลา, สังคมวิทยา (พระนคร : ก้าวหน้า, ๒๕๑๔), หน้า ๔๕.

โดยเจตนา มิใช่เกิดขึ้นอย่างเลื่อนลอย ไม่มีจุดมุ่งหมาย นอกจากนั้น การกระทำดังกล่าวยังคงมีความหมายที่สามารถสื่อให้คนร่วมสังคมเข้าใจได้ด้วย ๑

สิ่งซึ่งจัดไว้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญต่อการรวมหมู่ของบุคคล เพื่อเป็นสังคมก็คือ วิถีประชา (folkways) อันหมายถึง แบบอย่างแห่งการดำเนินชีวิตที่ได้มีการปฏิบัติสืบทอดกันมา เป็นเวลาช้านานจนเกิดความเคยชิน จึงยังคงยึดถือปฏิบัติกันต่อไป ๒ แต่วิถีประชามิใช่ข้อมุกที่ผู้คนในสังคมจะต้องกระทำโดยเด็ดขาด ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามก็ไม่มีผลร้ายแรงอะไร อาจถูกขู่มิโนโทษ หรือถูกหัวเราะเยาะบ้างเท่านั้น

วิถีประชาส่วนใหญ่ได้มาจากการปรับปรุงธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เพื่อสนองประโยชน์สุขของสังคม ดังที่เสฐียรโกเศศได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์นั้น

... คัดแปลงปรับปรุง สิ่งธรรมชาติทั้งรูปธรรมและนามธรรม เพื่อประโยชน์วิถีชีวิต ไม่ใช่เฉพาะตนคนเดียว แต่เพื่อคนอื่นด้วย... ๓

แม้ว่าวิถีประชาจะปรับปรุงมาจากสภาพแวดล้อม หรือสภาวะทางภูมิศาสตร์ แต่ก็มีได้หมายความว่า สภาวะดังกล่าวจะเป็นสิ่งกำหนด (determinant) การดำเนินชีวิตของมนุษย์โดยตลอด เพราะมนุษย์มีปกติวิสัยที่เอาชนะธรรมชาติอยู่เสมอ จึงอาจ

๑ อานรายละเอียดเพิ่มเติมใน พัทธา สายชู, ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (พระนคร : เคล็ดไทย, ๒๕๑๗), หน้า

๑๐๘ - ๑๑๗.

๒ บรรพต วีระสัย, สังคมวิทยา - มานุษยวิทยา (พระนคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๗), หน้า ๕๐๘.

๓ เสฐียรโกเศศ, ชาติ - ศาสนา - วัฒนธรรม (พระนคร : บรรณาคาร, ๒๕๑๕), หน้า ๗๑.

กล่าวได้ว่า สภาพทางภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยจำกัด (limiting factor) มนุษย์เท่านั้นเอง^๑

นอกจากนั้น วิถีประชา ยังมาจากคตินิยม หรือความเชื่อของคนส่วนรวมในสังคมนั้นๆ ด้วย^๒ อย่างเช่น เวื่อในลัทธิผีถือผีสาง เทวดา ก็เลยรับปฏิบัติตามกันเป็นทอดๆ ไป^๓ วิถีประชา จึง เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมา และเป็นวัฒนธรรมในลักษณะหนึ่งด้วย ทั้งนี้เพราะ

... วัฒนธรรมจะเกิดขึ้นได้ ก็ด้วยสังคมของมนุษย์ ถ้าไม่มีสังคมของมนุษย์ วัฒนธรรมก็จะเกิดขึ้นไม่ได้...^๔

วัฒนธรรมนี้ ถือเสมือนตราประจำสังคม^๕ เนื่องจากเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมให้ เป็นไปในลักษณะเดียวกัน ยิ่งกว่านั้น วัฒนธรรมยังทำให้กลุ่มหรือสังคมมีนัยมีความหมายให้คนอื่นใครรู้จักได้ เข้าใจอีกโสดหนึ่งด้วย

การปฏิบัติตามวัฒนธรรมของสังคมนั้น เริ่มต้นครั้งแรกจากครอบครัว ก็จะเห็นได้จากพ่อแม่ หรือญาติผู้ใหญ่จะคอยพร่ำสอนบุตรหลานถึงข้อกำหนดที่สมาชิกในสังคมได้ถือปฏิบัติกันมา และชี้ย้ำให้บุตรหลานเหล่านั้นประพฤติปฏิบัติตามโดยทั่วกัน ทั้งนี้เพื่อ

^๑ อานนท์ อภาภิรม, มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓. (พระนคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๒.

^๒ ประกอบ โขประการ, วิวัฒนาการทางชนบประเพณีไทย สมัยกรุงศรีอยุธยา - รัตนโกสินทร์ (พระนคร : โอเคียนส์โตร, ๒๕๑๓), หน้า ๑ - ๒.

^๓ เสฐียรโกเศศ, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆของไทย (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๑๖๒.

^๔ เสฐียรโกเศศ, ชาติ - ศาสนา - วัฒนธรรม, หน้า ๗๑.

^๕ พัทธา สายหู, ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม, หน้า ๓๒.

เป็นการตระเตรียมสำหรับการไปเข้าสังคมในระคับที่กว้างขวางขึ้นไปนั้นเอง สำหรับลักษณะนี้ นักจิตวิทยาสังคม เรียกว่า เป็นการสั่งสอนเพื่อให้อยู่ในสังคมได้ ซึ่งหมายถึง กระบวนการที่สังคมอบรมสั่งสอนเด็ก เพื่อให้เด็กเติบโตขึ้นมาเป็นสมาชิกของสังคม อยู่ในสังคมได้ และประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่สังคมต้องการ^๑

คัวเหตุที่สังคมมีความเชื่อมโยงอยู่กับวัฒนธรรมอย่างแนบแน่น สังคมกับวัฒนธรรมจึง เหมือนสิ่งเดียวกันที่มีสองด้าน กล่าวคือ คราใดที่นึกถึงสังคม ก็ต้องนึกถึงวัฒนธรรม และถ้านึกถึงวัฒนธรรม ก็ต้องนึกถึงสังคม จะแยกออกจากกันในทางปฏิบัติมิได้ เป็นทำนองเดียวกับกายและใจฉะนั้น^๒

จากแง่คิดดังกล่าว เมื่อพิจารณาอย่างกว้างที่สุดถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวัฒนธรรมแล้ว อาจกล่าวสรุปได้ถึงความของ เสฐียรโกเศศที่ว่า

...มนุษย์เกิดในวัฒนธรรม ที่จะเกิดอยู่นอกวัฒนธรรมนั้นมิได้ คนจะเป็นคนขึ้นมาได้ก็ด้วยมีวัฒนธรรม ถ้าไม่มีวัฒนธรรมก็ไม่ใช่มนุษย์ เป็นแต่สัตว์ชนิดหนึ่งซึ่งมีวิถีชีวิตอย่างธรรมชาติเท่านั้น...^๓

และ

...ถ้าไม่มีวัฒนธรรมสำหรับ เป็น เครื่องคุ้มครองป้องกันวิถีชีวิตของสังคม... สังคมก็จะคงอยู่ไม่ได้ เพราะขาดวัฒนธรรมคุ้มครอง...^๔

ถึงแกว อัครถาวร ได้ขยายแนวความคิดที่ว่า

^๑ เฉลิว บุรีรักษ์, "จิตวิทยาสังคม," ใน วิทยาศาสตร์สังคม, หน้า ๒๐๖.

^๒ เสฐียรโกเศศ, ชาติ - ศาสนา - วัฒนธรรม, หน้า ๗๒.

^๓ เสฐียรโกเศศ, วัฒนธรรมเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๖. (พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๕), หน้า ๖.

^๔ เสฐียรโกเศศ, ชาติ - ศาสนา - วัฒนธรรม, หน้า ๗๒.

"มนุษย์เกิดในวัฒนธรรม" ของ เสรีโยโกเสศออกไปในอีกทัศนะหนึ่งซึ่งน่าสนใจยิ่งว่า
 ... คำกล่าวที่ว่า "มนุษย์เกิดในวัฒนธรรม" ก็มีได้หมายความว่า
 มนุษย์จำเป็นต้องหลังไหล... คือมีพฤติกรรมทางจิตอินทรีย์...
 ตามมรดกทางวัฒนธรรมทั้งหมด จนหมดสภาพการวิเริ่มสร้าง-
 สรรค์ มันเป็นเรื่อง เป็นไปไม่ได้ และเป็นเรื่องผิดกฎธรรมชาติ...

จะเห็นได้ว่าจากนัยแห่งข้อความนี้ ชี้ให้เห็นอย่างแจ่มชัดว่าวัฒนธรรมนั้น
 แม้จะเป็นข้อกำหนดทางสังคมที่กว้างขวางมาก แต่ก็ไม่ใช่สิ่งสะกดกั้นความคิดสร้าง
 สรรค์ของมนุษย์ เพราะมนุษย์ย่อมมีความคิดเคลื่อนไหว สร้างสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมาภายใต้
 กรอบแห่งสังคมของตนอยู่เสมอ เช่น เติมนมนุษย์กินข้าวด้วยมือ ก็จะพัฒนามากินด้วย
 ช้อน หรือ เติมนมนุษย์กินแต่อาหารดิบๆ ก็จะพัฒนาไปกินอาหารสุก เป็นต้น

เมื่อสังคมในแต่ละแห่งมีสมาชิกทวีจำนวนเพิ่มขึ้น มีความเจริญและมีความ
 ซับซ้อนตามลำดับ การกระทำหรือพฤติกรรมของแต่ละคนก็ย่อมจะกระทบกระเทือน
 หรือละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่นๆ ^๒ ถึงขั้นทะเลาะวิวาทบาดหมางกันขึ้นบ้าง
 เป็นธรรมดา แม้ว่าจะอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกันก็ตาม ทั้งนี้เพราะว่ามนุษย์ในแต่ละ
 สังคมมาจากต่าง เชื้อชาติ ต่างตระกูล หรือต่างภาษา จึงต่างมีความคิด มีบุคลิกลักษณะ
 หรือนิสัยแตกต่างกันออกไป ประกอบกับการแข่งขันกันในเรื่องการทำมาหากิน การ
 ขยับขยายที่อยู่อาศัย หรือ การแสวงหาปัจจัยที่เอื้ออำนวยความสุขสมบูรณ์ ความ
 สะดวกสบายแก่ผู้คนในสังคม เป็นส่วนเสริมสร้างให้สังคมมีความสับสนวุ่นวายมากขึ้น
 ไปด้วย

^๑ กิ่งแก้ว อัครดากร, "วัฒนธรรมกับมนุษย์" เอกสารประกอบการศึกษา
 วิชาคติชนวิทยา (พระนคร : โครงการเอกสารเชิงคติชนวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า
 ๓. (อัครสำเนา)

^๒ จรุง สุภาพ, หลักรัฐศาสตร์ ภาคพิสดาร แนวทฤษฎีและประยุกต์
 (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๘), หน้า ๑๘๘.

เสรียรโกเศศ เคยกล่าวถึงปฐมเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมพื้นดิน
ของไทยว่า มีสาเหตุมาจาก

... ดินไคมีจำนวนคนเพิ่มขึ้น ๑ มีความต้องการเกี่ยวกับการ
ครองชีวิตเปลี่ยนรูปไป ๑ เกิดมีการพัฒนาบ้านเมือง ๑ ...
ดินนั้นก็จะมีการเปลี่ยนแปลงไปเอง... ๑

โดยหลักความเป็นจริง การเปลี่ยนแปลงของสังคมใดๆก็แล้วแต่ ย่อมเป็น
ไปตามกฎของธรรมชาติ เพราะเมื่อมีสังคมหลายสังคม สังคมต่อสังคมด้วยกันก็ย่อมมี
การปะทะสังสรรค์กันอยู่เสมอ ทว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้นถ้าเป็นไปอย่าง
ราบรื่น ทำให้สังคมมีแต่ความสงบ สังคมนั้นก็จะพัฒนาเจริญรุ่งเรือง ไปอย่างรวดเร็ว
แต่หากการเปลี่ยนแปลงของสังคมใด เป็นส่วนมาจากการที่คนในสังคมกระทบกระทั่ง
กันเอง ก็จะทำให้คนในสังคมนั้นไม่มีความสุข อันมีผลสะท้อนไปถึงชีวิตความเป็น
อยู่ หรือ ความมีวิวัฒนาการในทุกๆด้านของผู้คนและสังคมนั้น

สิ่งหนึ่งซึ่งช่วยยุติการกระทบกระทั่งกันของผู้คนในสังคมให้บางเบาไม่
รุนแรงเท่าที่ควรไคก็คือ วิถีประชา หรือ วิถีชีวิต ที่คนในกลุ่มสังคมนั้นยึดถือร่วมกัน
มาตั้งแต่โบราณกาล เพราะเมื่อใดที่มีคนปฏิบัตินอกวิถีประชา นำมาซึ่งความเดือดร้อน
ต่อผู้อื่น ก็จะถูกคนในสังคมนั้นตีฉินนินทา ดังนั้น ในบางครั้ง บางสถานการณ์
บางบุคคล วิถีประชาจะสามารถระงับความอลเวง หรือการวิวาทบาดหมางกันของ
คนในสังคมได้

เนื่องจากคนไทยแต่แรกเริ่มเชื่อบุคคลในโซกลาง ต่อมาในภายหลังได้รับ
นับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เพราะฉะนั้นอิทธิพลทางความเชื่อและพุทธ-
ศาสนาจึงแผ่เร้นอยู่อย่างสนิทกับแนวปฏิบัติของวิถีประชา หรือวิถีชีวิตของชาวไทย
ดังจะสังเกตได้จากการนำเอาคำสอนของศาสนาไป เป็นบรรทัดฐานแห่งความประพฤติ

ของผู้คนในสังคมว่าดีหรือเลว^๑ ในกรณีนี้ วัตถุประสงค์เบื้องต้นของศาสนาจึงเพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีต่อกัน ตลอดจนคงไว้ซึ่งความสมัครสมานสามัคคี

แต่ศาสนามิได้มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของผู้คนอย่างเต็มรูป ทั้งนี้เพราะสภาพแวดล้อมเป็นตัวกำหนดสำคัญที่คัดเลือกแนวคตินศาสนาไปประยุกต์ให้เข้ากับสภาพท้องถิ่นแห่งนั้นๆ ด้วยเหตุผลดังกล่าว เมื่อศาสนาไปปะปนอยู่ในวิถีประชา ความเข้มของศาสนาจึงลดระดับลง เพื่อให้ง่ายต่อการยอมรับและปฏิบัติของผู้คน ดังนั้น เมื่อใครไม่ประพฤติตามวิถีประชา จึงไม่ถูกลงโทษจากสังคมอย่างรุนแรงอะไร แม้ว่าการไม่ดำรงพฤติกรรมตามวิถีประชา หรือการกระทบกระทั่งกันของผู้คนในสังคมนั้นจะยังมีความระส่ำระสาย ความไร้ระเบียบให้แก่สังคมก็ตาม

เมื่อวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งแล้ว จะพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคมไม่ปกติสุขนั้นส่วนใหญ่เป็นผลมาจาก เสรีภาพ และข้อจำกัดทางเสรีภาพในการครองชีวิตของผู้คนในสังคมนั้นเอง กล่าวคือ มนุษย์มีอิสระที่จะเลือกพฤติกรรมที่เหมาะสมกับอัธยาศัยและภาวะของตน^๒ แต่ต้องอยู่ในขอบเขตที่วิถีประชา หรือวัฒนธรรมของสังคมที่ตนอาศัยอยู่กำหนดไว้ หากประพฤติไม่ตรงกับวัฒนธรรม แม้จะเหมาะสมกับอัธยาศัยของตน ก็จะทำให้เกิดปัญหาต่อความมั่นคง ความเป็นปึกแผ่นของสังคมนั้น^๓

^๑ สุพัศตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย : ค่านิยม ครอบครั้ว ศาสนา ประเพณี, หน้า ๔๘.

^๒ Haring, "Anthropology : One Point of View," in Personal Character and Cultural Milier (New York : Syracuse University Press, 1964), p. 5. อ้างถึงใน กิ่งแก้ว อัครถาวร, เอกสารประกอบการศึกษา วิชาคหิชนวิทยา, หน้า ๒.

^๓ สุพัศตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย..., หน้า ๒๕ - ๓๐.

กรรมวิธีอย่างหนึ่งที่จะช่วยหยุดยั้งความขัดแย้งกันของสมาชิกสังคม หรือ ช่วย
ประสานบุคลิกภาพของแต่ละคนให้กลมกลืนกับสภาววัฒนธรรม ก็คือ ตั้งเอาข้อกำหนดทาง
สังคมนั้นเอง ไปเป็นแนวคิด หรือแนวทางปฏิบัติในอีกรูปลักษณะหนึ่ง

ดังโลกสาวแล้วว่า สภาสังคมมีอิทธิพลครอบงำความคิดของมนุษย์ บังคับ
ให้มนุษย์ต้องดำรงบทบาทพฤติกรรมไปต่าง ๆ นานา การแสดงออกของมนุษย์จึง เป็นการ
สะท้อนความคิด หรือพฤติกรรมที่สั่งสมมาจากสังคมนั้นเอง และกวีพื้นถิ่นในฐานะประชา-
ชนคนหนึ่ง ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นผลกระทบของสังคม เมื่อกวีได้พบความไม่ลงรอยกันของผู้คน
ความไม่เป็นที่เรียบร้อยของสังคม กวีก็ได้ ~~เกิดกับความรักกันนี้แล้ว~~ ครั้นกวีเกิดความ
คิดควยจิตสำนึก เพื่อปกติสุขของสังคม กวีจึงไ้เานำเอาคุณลักษณะหรือแนวปฏิบัติแห่งสังค
นั้นมากลั่นกรอง สร้างออกมาในรูปลักษณะของบทหรือกรอง

การที่กวีเก็บรายละเอียดที่บกพร่องของสังคมมาแต่งสร้าง เป็นบทหรือกรอง
โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อแก้จุดบกพร่องของสังคมนั้น เขาทำนองเดียวกับภานิตที่ว่า พนาม
ยกเอาหนามบ่ง และเพราะกวีตระหนักดีถึงการสื่อสาระไปสู่กลุ่มชนจึง ได้อาศัยมรรค
วิธีของการอบรมสั่งสอน เป็นจุดเชื่อมโยงที่สำคัญ กล่าวคือ โดยปกติการเรี้นรู้ การ
สะสม และการถ่ายทอดวิธีประชา หรือวัฒนธรรมนั้น ะเป็นไปได้ ๒ ทาง ^๑ คือ

- ๑. ทางตรง ~~.....~~
- ๒. ทางอ้อม ~~.....~~

๑. ทางตรง : โดยการอบรมสั่งสอนด้วยวาจา เป็นการกล่าวชี้แนะแนว
ทางปฏิบัติแก่บุคคลอย่างจงใจ เพื่อให้บุคคลนั้นสามารถวางตัวได้ถูกต้องและเหมาะ-
สมต่อสภาพการณ์และวัฒนธรรมหนึ่งๆ

๒. ทางอ้อม : โดยการสังเกตของบุคคลผู้นั้นต่อแนวโน้มที่บุคคลแวดล้อม
ประพฤติปฏิบัติอยู่ เป็นการเรี้นรู้ชนิดเลียนแบบ แทบจะไม่ต้องให้มีผู้ชี้แนะเลย

สำหรับการสื่อสารบทร้อยกรองของกวีพื้นถิ่น ไปสู่ผู้คนนั้น เป็นไปในลักษณะแรก
คือ แบบทางตรง และใช้กรรมวิธีมีอุปมาอุปไมย กล่าวสืบทอดกันไปเรื่อยๆจากชนรุ่นหนึ่ง ไป
สู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง

สาเหตุสำคัญและจำเป็นที่ต้อง แต่ง สร้าง วัตรปฏิบัติจากสังคม เพื่อประโยชน์
สุขของสังคมเป็นร้อยกรองก็เพื่อให้สะดวกต่อการจดจำ ทั้งนี้ เนื่องจากมนุษย์มีกิจกรรม
หลากหลายประการที่ต้อง คิดต้อง ทำ ถ้าจะให้จดจำข้อปฏิบัติ หรือข้อควรปฏิบัติเป็น
ร้อยแก้ว มนุษย์ก็คงจำไม่ได้ทั้งหมด หรือจำได้ก็คงต้องใช้เวลานาน แต่หากกำหนดเป็น
ร้อยกรอง มนุษย์จะจดจำได้เร็ว เพราะคุณสมบัติเฉพาะของร้อยกรอง คือ มีเสียง-
สัมผัสเนื่องกันระหว่างวรรค ซึ่งเป็นมูลเหตุแรกที่ยากต่อการจดจำ นอกจากนั้น ผล
กระทบทางใจของบทร้อยกรองมีมากกว่าร้อยแก้ว เป็นพิเศษอีกด้วย

เนื่องจากจุดมุ่งหมายหลักของการกำเนียบบทร้อยกรองประเภทนี้ เพื่อความ
คุม ชี้นำสังคม ให้อยู่ในสภาวะที่สุขสงบ โดยผ่านขบวนการอบรมจากสถาบันครอบครัว
เป็นเบื้องต้น เพราะฉะนั้น เนื้อหาของบทร้อยกรองชนิดนี้จึงมักจะเป็นแง่คิด สุภาษิต
คำสอนใจที่ไม่ไกลไปจากความเชื่อและคำสอนทางพุทธศาสนานัก ด้วยเหตุที่ไทยยึดถือ
พุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก และการอิง เข้าหาศาสนานั้นมีผลบังคับใช้ต่อสังคมได้เด็ด
ขาดยิ่ง เนื่องจากค่านิยมที่คนไทยมีต่อความเชื่อและพุทธศาสนานั้นซึมซาบและลึกซึ้ง
อยู่ในกมลสันดานของคนไทยเป็นส่วนใหญ่^๑ แม้ในปัจจุบัน จึงง่ายที่ผู้คนจะรับเอาบท
ร้อยกรองที่เป็นข้อคิด ข้อสอนใจนั้นไปไตร่ตรอง ไปบังคับตนเอง และไปถ่ายทอดต่อๆ
ไปในที่สุด

กวีชาวพื้นถิ่นอีสาน สร้างบทร้อยกรอง เพื่อควบคุมสังคมที่เป็นที่รู้จักกันโดย
ทั่วไป ก็คือ ฃญา

^๑ เสฐียรโกเศศ, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า ๔๐.

ฅญา^๑ เป็นคำนาม แปลว่าปัญญา หรือ ปรัชญา เพราะฉะนั้นจึงหมายถึง คำพูดที่เป็นภาษิต มีความหมายในเชิง เปรียบเทียบ ประกอบด้วยถ้อยคำอันหลักแหลม ลึกซึ้ง^๒ จะต้องใช้ปัญญาขบคิดจึงจะเข้าใจคำชื่อนั้นๆได้^๓ บทร้อยกรองประเภท ฅญานี้มักจะมีขนาดสั้น โดยผู้พูดจะคิดขึ้นมาในทันทีทันใด หรืออาจจะเตรียมท่องไว้ โดยจดจำมาจากคนอื่นก็ได้^๔

กำเนิดของฅญานั้น ไม่มีหลักฐานปรากฏชัดว่ามีมาแต่สมัยใด^๕ กล่าวได้ แต่ว่ามีมาแต่สมัยโบราณ^๖ บางทีสันนิษฐานว่า คงมีราวสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหา-
ราช โดยให้เหตุผลว่า สมัยนั้นเป็นสมัยของแห่งกาพย์กลอน ไทยภาคกลางในกรุงศรี-
อยุธยา กำลังเจริญด้วยกาพย์กลอน ขณะเดียวกันไทยแดนข้าง ไทยหลวงพระบาง
ไทยเวียงจันทน์ และไทยอีสานก็กำลังเจริญด้วยกาพย์กลอนเช่นกัน โดยนิยมกล่าวคำ
ฅญาอยู่ทั่วไป

^๑ อานรายละเอียดยในวิทยานิพนธ์นี้ หน้า ๓๒ - ๔๕.

^๒ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, "วรรณกรรมพื้นบ้านภาคอีสาน," ใน อีสานคดี,
สิริวัฒน์ คำวันสา, บรรณาธิการ (พระนคร : โรงพิมพ์ไพศาลศิริ, ๒๕๒๑),
หน้า ๕๐.

^๓ บุญเรือง ถาวรสวัสดิ์, "อีสานสังคีต," ใน มรดกอีสาน : วัฒนธรรม
ประเพณี ศิลปวรรณคดีอีสาน (พระนคร : วิทยาลัยครูมหาสารคาม, ๒๕๒๑),
หน้า ๗๕.

^๔ วิสุทธิ์ บุญยกุล, "ฉะพญา," วิสุทธิ์นิพนธ์ (พระนคร : โอเคียนสโตร,
๒๕๒๐), หน้า ๕๗.

^๕ ชุมเมือง ที่ปกรกุล, "ฉะพญาฉอย," ใน วัฒนธรรมไทยภาคตะวันออกเฉียง
เหนือ (นครราชสีมา : วิทยาลัยครูนครราชสีมา, ๒๕๒๐), หน้า ๕๑.

^๖ ชันทอง ชมภูนิมิตร, "ประเพณีล่องช่วง," ใน สมบัติไทยเฮา รวบรวม
โดย พนอ กำเนิดกาญจน์ (อุตรธานี : วิทยาลัยครูอุตรธานี, ๒๕๑๕), หน้า ๔๔.

สำหรับข้อสันนิษฐานนี้ ผู้วิจัยเห็นว่ายังไม่หนักแน่นพอจะเป็นข้อยุติได้ เพราะ ผู้วิจัยเห็นว่า ฃญาตองมีมาก่อนหน้าสมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือ มีมาพร้อมๆกับที่สังคม มนุษย์เริ่มจักระเบียบ เริ่มวางกฎเกณฑ์บางอย่างเพื่อควบคุมสังคม จึงสรุปได้ว่า ฃญา มีมานานมากแล้ว

ฃญาเป็นสมบัติของกลุ่มชน สร้างขึ้นมาเพื่อควบคุมผู้คนในสังคมให้อยู่ในครร-
ลองธรรมที่เที่ยง ~~และยังใช้~~ ในการ เกี่ยวพาราสิกันอีกทอดหนึ่ง ทั้ง
นี้เพื่อหลบเลี่ยงการผูกฝากรักกันตรงๆ

เชื่อกันว่า ฃญา ซึ่งเป็นสุภาษิต คำสอน คำแนะนำ และคติเตือนใจนั้น บ่อม
นำมาซึ่งมงคลแก่ผู้ที่เชื่อฟัง และประพฤติปฏิบัติตาม ทำให้ได้รับความสุข ประสบความ
สำเร็จทั้งในด้านการดำเนินชีวิตและในด้านการทำงาน

เพราะฉะนั้นจึงกล่าวสรุปได้ว่า ฃญา คือ บทหรือกรอนที่ผู้พูดแสดงความ
ฉลาด แม้ว่าจะพูดน้อย สั้น แต่ก็มี ความหมายลึกซึ้งกว้างขวาง มีเหตุผลที่ยอมรับกันว่า
ถูกต้อง

สำหรับฃญาที่กำหนดจริยธรรม จริยวัตร เพื่อควบคุมสังคมให้อยู่ในระ เบียบ
นั้นก็คือ ฃญาภาษิต ซึ่งได้แฝงอิทธิพลจากความเชื่อ แนวคิดทางศาสนา หรือการชี้แนะ
วัตรปฏิบัติที่เหมาะสมแก่ผู้คนในสังคม ดังตัวอย่างตามลำดับต่อไปนี้

๑. เอ็ดคี่ผีมีนนาให้ (= ทำคี่ผีช่วย)
๒. แนวว่าบุญโตน้อยสมภารค่า แม่นสิทักไม้คำปล้ำไม่บุญโตกะบ่ เติง
(ก็ในเมื่อบุญน้อยโดยที่วาสนาที่ได้สร้างสมมานั้นค่า ถึงแม่จะหา
ไม่มาช่วยค่า ก็ไม่อาจจะยกกระคืบได้มากนัก)
๓. ให้ตีนเด็กคือกา ให้หากินคือไก่
(ตีนเขาเหมือนกา ขยับหากินเหมือนไก่)

๑) ทัยสิทธิ เศรษฐบุปผา, อาจถึงใน จารุวรรณ ธรรมวัตร, "ลักษณะวรรณ-
กรรมอีสาน", หน้า ๔๑.

บทร้อยกรองของชาวพื้นถิ่นอีสานที่มีกำเนิดขึ้นมาเพื่อควบคุมสังคม
 แท้จริงก็มีที่มาจากสังคมนั้นเอง อาศัยความเจียมตนเจียมใจของคน
 จึงได้นำเอาวิถีประเพณีเหล่านั้นไปผูกเป็นบทร้อยกรองสั้นๆ โดยอิงเอาความเชื่อ และ
 แนวคิดทางพุทธศาสนาผสม แล้วใช้บทร้อยกรองนั้น บังคับพฤติกรรมของผู้นร่วม-
 สังคมให้ดำเนินไปสู่ความสุขสงบ อันเป็นจุดหมายสูงสุดอย่างหนึ่งของสังคม พิจารณา
 ในลักษณะนี้ ญูาก็จะมิพบาทสูงส่งต่อสังคมพื้นถิ่นอีสานยิ่งนัก เพราะเป็นสิ่งต่อกย้ำ
 หรือสะกิดใจให้บุคคลในสังคมได้รู้คิดถึงความควรไม่ควรปฏิบัติต่อสังคมเสียก่อนที่จะลง
 มือกระทำจริงๆ ทำให้ผู้นรู้จักยับยั้งใจ และกระทำไปในทางที่ดีงาม

อาจกล่าวโดยสรุปในท้ายที่สุดได้ว่า สังคมเป็นตัวชี้้นำให้เกิดบทร้อยกรอง
 พื้นถิ่น และเมื่อเกิดแล้ว บทร้อยกรองพื้นถิ่นนั้นก็มาเป็นตัวชี้นำสังคมอีกทอดหนึ่ง

เพื่อความบันเทิง

มนุษย์มีความต้องการพื้นฐานไม่เพียงเฉพาะปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่อง
 นุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคเท่านั้น แต่มนุษย์ยังมีความปรารถนาก่อนอื่นไป
 จากนี้อีกหลากหลายประการ เช่น ต้องการให้วัสดุสิ่งของที่ตนใช้มีความสวยงาม
 ต้องการสุนทรีย์ภาพ หรือ ต้องการใช้จ่ายนันทนาการ เพื่อหลบหนีจากสภาพชีวิตประจำ
 วันเพื่อยาวชั่วครู่ชั่วยาม เพราะโดยปกติแล้ว มนุษย์จะเคร่งเครียดอยู่กับการทำงานมา
 เป็นเวลานาน มนุษย์จึงจำเป็นต้องคลายอารมณ์ด้วยการพักผ่อนหย่อนใจ และประกอบ
 กับมนุษย์มีความคิดสร้างสรรค์ดีกว่าสัตว์อื่น มนุษย์จึงใช้ความคิดสร้างสรรค์นั้นสร้างสิ่ง
 บันเทิงใจขึ้นมา

ความบันเทิงใจนี้ เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้มนุษย์ทุกคนได้แสดงออกซึ่ง

ความพึงพอใจตามอัศภาพโดยไม่มีกำบังคับ^๑ นอกจากนั้น สิ่งที่เป็นความบันเทิงก็ยังมีอยู่หลายรูปหลายลักษณะ แล้วแต่ความนิยมและสภาวะแวดล้อมของสังคมหรือของท้องถิ่นนั้นๆ จะกำหนดให้สิ่งใดเป็นเครื่องบันเทิงใจของพวกเขา

ถ้าจะสืบค้นถึงต้นเค้าของความบันเทิงว่ามีมาตั้งแต่สมัยใด ก็อาจจะตอบได้ดังคำกล่าวของศิลปิน พีรศรี^๒ ที่ว่า

... ความรู้สึกบันเทิงใจนี้เป็นสัญชาตญาณมีมาแต่กำเนิด เรียกว่าความรู้สึกทางสุนทรียภาพ...^๒

เพราะฉะนั้น มนุษย์โดยทั่วไปจึงรักสวยรักงาม คิดแต่งสร้างศิลปกรรมขึ้นมามากมาย ทั้งนี้ เพื่อสนองความพึงพอใจของตนเป็นปฐมนั่นเอง

การขับหรือกรองไปเป็นเครื่องมือเสนอความบันเทิงก็เป็นการตอบสนองความต้องการของผู้คนในสังคมใดในลักษณะหนึ่ง และแสดงให้เห็นถึงปรัชญาทางความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์โดยเฉพาะชาวพื้นถิ่นใดเป็นอย่างดี นอกจากนั้น ยังได้ขบถอกให้ทราบถึงวิวัฒนาการของการสร้างบทร้อยกรองไปในตัวอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้ชาวพื้นถิ่นอีสานจะมีบทร้อยกรองเพื่อความบันเทิงเกิดขึ้น แต่ก็ไม่สามารถกล่าวได้ว่า บทร้อยกรองในเชิงนี้จะหลุดพ้นไปจากกรอบของสังคม เพราะมีอยู่มากบทที่มีจุดมุ่งหมายทางสังคมด้านอื่นแอบแฝงอยู่ นอกเหนือไปจากความบันเทิงแต่อย่าง เดียว ควบคู่กันจึงพิจารณาจัดแบ่งบทร้อยกรองเพื่อความบันเทิงของชาวพื้นถิ่นอีสานได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. บทร้อยกรองเพื่อความบันเทิงที่มีจุดมุ่งหมายอื่น
๒. บทร้อยกรองเพื่อความบันเทิงอย่างแท้จริง

^๑สมบัติ กาญจนกิจ และคำรัส คาราศักดิ์, สันทนการชั้นนำ

(พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๓.

^๒ศิลปิน พีรศรี, ศิลปะสงเคราะห์, หน้า ๒๓.

๑. บทร้อยกรองเพื่อความบันเทิงที่มีจุดมุ่งหมายอื่น
การใช้บทร้อยกรองในลักษณะนี้แบ่งย่อยออกไปได้เป็น ๔ ชนิด คือ

๑.๑ บทร้อยกรองที่แทรกความรู้ทาง เชาวนปัญญา

ได้แก่ ปริศนาคำทาย ซึ่งชาวพื้นถิ่นอีสานนิยมเรียกว่าความทวย^๑ เป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์^๒ ด้วยการลองภูมิปัญญาว่า ผู้นั้นจะมีความเฉลียวฉลาดสักปานใด นอกจากนั้น ยังเป็นเครื่องฝึกให้มีปฏิภาณเฉียบแหลม มีไหวพริบฉับไวในการแก้ปัญหา และบังเกิดความบันเทิงในท้ายที่สุด^๓

กำเนิดของปริศนาคำทายนั้น มาจากนิสัยช่างสังเกตในสิ่งที่อยู่รอบตัวของมนุษย์^๔ ผสมกับความเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน จึงทำให้มนุษย์นำสิ่งที่ตนพบเห็นมาผูกเป็นถ้อยคำที่คล้องจองกัน เป็นจังหวะ มีลักษณะของบทร้อยกรองสั้นๆ ทั้งนี้ เพื่อสะดวกต่อการจดจำและการถ่ายทอดด้วยมุขปาฐวิธี

ผู้ที่เล่นปริศนาคำทายส่วนใหญ่มักจะเป็นเด็ก แต่ก็มีปรากฏว่ามีผู้ใหญ่เล่นปริศนาคำทายด้วยเหมือนกัน โดยปกติ เนื้อหาของปริศนาคำทายของชาวพื้นถิ่นอีสานนั้นมียุ่่มากมาย และล้วนแล้วแต่สะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติ แง่คิด หรือสภาพสังคมในพื้นที่ภูมิภาคอีสานทั้งสิ้น^๕ เช่น

สิงคกสว่าง เอาทางขึ้นก่อน แหมนหยัง
(อะไรเอ๋ย สิงคกข่อน้ำเอาทางขึ้นก่อน)
กกทอชา ไบวาเวิน แหมนหยัง
(อะไรเอ๋ย โคนเท่าชา ไบกว้างใหญ่)

^๑ จารุวรรณ ธรรมวัตร, "คติชาวบ้านอีสาน", หน้า ๑๑๖.

^๒ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, คติชาวบ้านบักย์ใต้, หน้า ๑๓๘.

^๓ นพคุณ คุณาชีวะ, "บทบาททางการศึกษาของปริศนาของไทย", หน้า ๑.

^๔ วาสนา เกตุภาค, คติชาวบ้าน (พระนคร : สหสยามพัฒนา, ๒๕๒๑),

หน้า ๓๔.

^๕ อ่านรายละเอียดในวิทยานิพนธ์นี้ หน้า ๒๗ - ๓๘.

๑.๒ บทร้อยกรองที่ใช้สำหรับเด็ก

บทร้อยกรองประเภทนี้จัดอยู่ในขอบข่ายของ เพลงพื้นถิ่น และสามารถแบ่งละเอียดลงไปได้เป็น ๓ ลักษณะด้วยกัน คือ

ก. เพลงกล่อมเด็ก

เป็นเพลงที่มีจุดมุ่งหมายหลัก เพื่อขับร้องกล่อมเด็กให้ได้รับความเพลิดเพลินในเวลาอนและต้องการให้เด็กหยุดนอน ส่วนจุดมุ่งหมายอื่นที่แอบแฝงอยู่นั้นคือ ช่วยผ่อนคลายความเบื่อหน่ายของผู้เลี้ยง รวมทั้ง เป็นการใช้เพลงระบายความในใจของผู้กล่อมได้อีกโสดหนึ่งด้วย^๒

เพลงกล่อมเด็กนี้มีมานานจนไม่ทราบระยะเวลากำเนิดที่แน่นอน แต่ักพออนุมานได้ว่า คง เกิดขึ้นหลังจากที่มนุษย์รวมกันอยู่เป็นสังคมและเริ่มรู้จักใช้ภาษาพูดแล้ว^๓ เพราะฉะนั้น เพลงกล่อมเด็กจึงมีปรากฏอยู่ทั่วทุกภูมิภาค และอาจจะมีการเรียกชื่อแตกต่างกันไปบ้าง เช่น ภาคเหนือ เรียกว่า เพลงอ้ออูก^๔ ภาคใต้ เรียกว่า เพลงร้องเรือ เพลงชานอง หรือ เพลงนอนนอน^๕ เป็นต้น

เป็นที่เข้าใจกันว่า เพลงกล่อมเด็กนั้นมีวิวัฒนาการมาจากการที่ผู้เลี้ยงทำเสียงซุ่มอยู่ในลำคอ แล้วเติมเนื้อร้องเข้าไปในภายหลัง ดังคำกล่าวของ ม.ล. ตูย์ ชุมสายที่ว่า

^๑จารุณี กองพลพรหม, "คุณคาคติชาวบ้านหมู่บ้านเมืองเก่า", หน้า ๑๑.

^๒สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, คติชาวบ้านปากน้ำใต้, หน้า ๘๘.

^๓ประคอง ฮะสม และเอี่ยมพร กิจวิวัฒน์กุล, "คติชาวบ้านในบทกล่อมเด็ก," ใน กรอง ภาษาและวรรณกรรม, หน้า ๑๓๐.

^๔มณี พยอมยงค์, ประวัติและวรรณคดีลานนาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (เชียงใหม่ : สุวิวงศ์บุคเซนเตอร์, ๒๕๑๖), หน้า ๖๒.

^๕สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

...แม่ที่กล่อมลูกก็จะเริ่มด้วยทำเสียง โอ โอ อือ ออ
ง่ายๆขึ้นมาก่อน แล้วก็แปรทำนองไป แล้วก็หาคำใส่เข้า
ไป ก็กลายเป็นเพลงกล่อมลูกไป...

แต่ในบางทีขณะที่บอกว่า เพลงกล่อมเด็กมาจากการเล่านิทาน
หรือนิยายให้เด็กฟังในเวลาเด็กนอน เพราะจะทำให้เด็กรู้สึกอบอุ่น และเข้าใจว่าที่
ตนนอนใกล้จะหลับนั้นไม่ได้มีใครกลัว แต่การเล่านิทานให้เด็กฟังก็เป็นภาระต่อผู้เล่า
มาก เนื่องจากต้องหาเรื่องมาเล่าเปลี่ยนกันไปหลายเรื่องกว่าเด็กจะหลับ มีหน้าว่า
บางครั้ง เด็กที่รู้เตียงสักก็อาจจะซักถามท้วงติง ทำให้ต้องเสียเวลาอธิบายชี้แจง จึง
มีผู้คิดแก้ปัญหานี้ โดยการนำเอาทำนอง เพลงแทรกเข้าไปด้วย เพื่อช่วยให้เด็กหลับง่าย
ขึ้น แล้วในที่สุดก็พัฒนามาเป็นเพลงกล่อมเด็ก ๒

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงต้นเค้าของการกำเนิดเพลง-
กล่อมเด็กทั้งสองลักษณะดังกล่าวแล้ว จะเห็นว่า สังคมเป็นส่วนที่มีอิทธิพลต่อการ
กำเนิดเพลงกล่อมเด็กอยู่อย่างชัดเจน กล่าวคือ เพราะผู้เลี้ยงต้องการให้เด็กหลับ
เร็วๆ รวมทั้งไม่ต้องการเล่านิทานอยู่อย่างช้าๆซ้าๆ โดยที่ไม่มีเสียง เสนาะ จึงร้อง
ขึ้นมาเป็นเพลง หากเด็กหลับโดยไว ผู้เลี้ยงก็จะได้ใช้ช่วง เวลาที่เด็กหลับไปประกอบ
กิจการอย่างอื่น นอกจากนั้น ผู้เลี้ยง เองยังต้องการผ่อนคลายอารมณ์ของตนเองด้วย
จึงได้ร้องออกมาเป็นเพลงที่มีท่วงทำนอง มีจังหวะจะโคน และมีเนื้อร้องที่หลากหลาย
กันไป ๓

๑. ม. ล. คุ้ม ชุ่มสาย, วรรณกรรมพินิจเชิงจิตวิทยา, หน้า ๔๘.

๒. มาณ เพพนม, "เพลงกล่อมเด็ก" ขอฟ้า ๕ (กันยายน ๒๕๑๓)

: ๘๘. อ่างถึงใน ประคอง สะสม และเอื้อมพร กิจวิวัฒน์กุล, "คติชาวบ้าน-
ในบทกล่อมเด็ก," หน้า ๑๓๔ - ๑๓๕.

๓. อานรายละเอียดยุคในวิทยานิพนธ์นี้ หน้า ๑๒๕ - ๑๕๖.

ข. เพลง ล้อ ของ เด็ก

เป็น เพลง ที่มีจุดมุ่งหมาย ในการ ร้อง เพื่อ ล้อ เสียดกัน ใน หมู่ เด็ก ๆ โดยจะ นำ เอา เรื่อง ซึ่ง เป็น ที่ รู้จัก กัน มา ล้อ เสียด เพื่อ ความ สนุก และ สนุกสนาน แต่ เมื่อ พิจารณา อย่าง ลึกซึ้ง แล้ว จะ พบ ว่า เมื่อ หลัง ความ สนุกสนาน นั้น เป็นการ นำ เอา ปม คอย ลักษณะ อัปถัมภ์ หรือ ความ ไม่ เหมาะ ไม่ ควร ไม่ คีโม งาม ของ ผู้อื่น สิ่ง อื่น มา ล้อ เสียด ใน ฐานะ ไคอา ย หรือ เพื่อ ให้ เกิด ปฏิกริยา สำหรับ การ พัฒนา ปรับปรุง สิ่ง ที่ เอา มา ล้อ ให้ ดี ขึ้น ^๒ เพลง ล้อ จึง จัด เป็น บท ร้อยกรอง ที่มี จุดมุ่งหมาย อื่น แอบ แฝง อยู่ ด้วย

ค. เพลง ประกอบ การ ละเล่น ของ เด็ก

เป็น เพลง ที่มี จุดมุ่งหมาย เพื่อ ให้ จังหวะ ในการ ละเล่น ต่าง ๆ นั้น ตั้งแต่ เด็ก เล็ก ไป จนถึง เด็ก โต และ นับ ทั้ง การ ละเล่น ใน ร่ม ไป จนถึง การ ละเล่น กลางแจ้ง เพลง ชนิด นี้ จะ มี ผล ทำให้ เด็ก เกิด ความ มั่นใจ ใน เวลา เล่น นอกจาก นั้น ยัง ทำให้ โอกาส ฝึก กล้าม น้อย ลง กว่า ปกติ ^๓

๑.๓ บท ร้อยกรอง ที่ ใช้ ประกอบ การ เลี้ยว พาราดี

ไค แก่ แฉว เกี้ยว ซึ่ง ชาย หนุ่ม และ หญิง สาว จะ กล่าว ไค ต่อ กัน ใน ฐานะ ที่ ฝ่าย ผู้ หญิง กำลัง ลง ขวาง หรือ บั้น ฝ่าย ทอ เสื่อ และ กรอ ไหม ใน เวลา คำ คั้น เป็น-
กัน ^๔

๑.๔ บท ร้อยกรอง ที่ ใช้ ประกอบ พิธีกรรม

หน้าที่ ของ คน อย่าง หนึ่ง ของ บท ร้อยกรอง พื้น ดิน พื้น ออก เหนือ ไป จาก ให้ ความ มั่น เติง ก็ คือ ใช้ ประกอบ พิธีกรรม ต่าง ๆ ^๕ เพราะ จะ ช่วย ทำให้ พิธีกรรม นั้น มี ความ สมบูรณ์ ยิ่ง ขึ้น สำหรับ บท ร้อยกรอง พื้น ดิน อีสาน ที่ ใช้ ประกอบ พิธีกรรม แยก ออก ได้

^๑ จารุวรรณ ชรรณวัตร, "เพลงเด็กอีสาน", หน้า ๗๑.

^๒ อานรายละเอียดยุคในวิทยานิพนธ์นี้ หน้า ๑๕๖ - ๑๖๐.

^๓ อานรายละเอียดยุคในวิทยานิพนธ์นี้ หน้า ๑๖๐ - ๑๗๑.

^๔ อานรายละเอียดยุคในวิทยานิพนธ์นี้ หน้า ๔๒ - ๔๕.

เป็น ๒ ชนิด คือ

ก. พิธีกรรมที่เกี่ยวกับศาสนา

ศาสนาเป็นกลไกสำคัญของสังคมพื้นดินอีสาน เพราะเป็นองค์ประกอบที่ช่วยควบคุมสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสิ่งซึ่งเป็นตัวผูกมัดคนให้เข้า กับศาสนาอย่างสนิทสนมก็คือ พิธีกรรม และเพื่อให้พิธีกรรมบางพิธีมีลักษณะสมบูรณ์ ชาวพื้นดินอีสานจึงใ้คนนำเอาบทหรือกรอง เขาประกอบ เช่น บทเข็งพระเวสสันดร^๑ เป็นต้น

ข. พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการอุรอก

พิธีกรรมแบบนี้ผูกเกี่ยวกับความเชื่อของชาวพื้นดินอย่างเหนียวแน่น อันเป็นข้อยืนยันถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อกับสังคมพื้นดินอีสานได้เป็นอย่างดี และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการอุรอกนี้ แบ่งออกได้เป็น ๒ ลักษณะใหญ่ๆ คือ

๑). พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการอุรอกของส่วนรวม

บทหรือกรองในลักษณะนี้ มักจะพบในพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝน เช่น บทหรือกรองประกอบการแห่บั้งไฟ แหนางแมว หรือแห่นางคัง^๒ เป็นต้น

๒). พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการอุรอกของส่วนตัว

บทหรือกรองที่ประกอบพิธีกรรมนี้ คือ คำสู่ขวัญต่างๆ^๓ และหมอลำสอง หมอลำผีฟ้า ซึ่งใช้สำหรับรักษาผู้ป่วยไข้^๔

^๑ อานรายละเอียดในวิทยานิพนธ์นี้	หน้า (๓๗) - (๓๘)
^๒ อานรายละเอียดในวิทยานิพนธ์นี้	หน้า (๖๓) - (๖๕)
^๓ อานรายละเอียดในวิทยานิพนธ์นี้	หน้า (๕๕) - (๖๖)
^๔ อานรายละเอียดในวิทยานิพนธ์นี้	หน้า (๕๖) - (๕๖)

๒. บทร้อยกรอง เพื่อความบันเทิงอย่างแท้จริง

โดยสภาวะธรรมชาติ มนุษย์มีสิ่งบันเทิง เพื่อคลายความตึงเครียดจากภาระการงานอยู่มากชนิด เช่น บ้างจะร้องเป็นเพลง หรือบ้างจะเล่นดนตรี และเมื่อใดที่มีการนำเอาเพลงกับเครื่องดนตรีมาผสมซึ่งกันและกัน เมื่อนั้น ก็จะทำให้เกิดเป็นการละเล่นที่เป็นเครื่องบันเทิงใจอย่างใหม่ขึ้นมา สำหรับเครื่องบันเทิงใจในลักษณะนี้ของชาวพื้นถิ่นอีสาน ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีก็ว่าได้ หมดคำ

คำว่า "หมอลำ" แปลว่า ผู้ชำนาญ^๑ หมายถึง ผู้ที่มีความชำนาญหรือความถนัดในทางหนึ่งทางใด^๒ เช่น หมอลำ ชำนาญในการรักษาคนไข้ หมอลำ ชำนาญในการทำนายโชคชะตาราศี หรือ หมอลำแคน ชำนาญในการเล่นแคน เป็นต้น ส่วนคำว่า "ลำ" มีความหมายกว้างๆอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. หมายถึง การขับร้องอย่างหนึ่ง มีแคนเป็นดนตรีประกอบ มีหลายทำนอง^๓ เหมือนการร้องเพลงหรือขับเสภา^๔ แต่การร้องนั้นต้องร้องไปตามคำกลอนในหนังสือผูก^๕ หรือเรียกกันว่า กลอนลำ^๖ และลักษณะการขับร้องแบบนี้คนภาคกลาง เคยเรียกว่า แอวลาว^๗

^๑ เป็ดื่อง ผน นคร, พจนะ - สารานุกรม ฉบับทันสมัย เล่ม ๑, หน้า ๔๔๘.

^๒ เจริญชัย ชนมไพโรจน์, "หมอลำ" วารสาร วศ. มหาสารคาม : ๘๗.

^๓ พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง..., หน้า ๓๕๐.

^๔ สิริวิวัฒน์ คำวันสา, "โปงลางและลำ-แคน," ใน อีสานคดี, หน้า ๕๐.

^๕ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, "วิวัฒนาการของการละเล่นพื้นเมืองภาคอีสาน," ใน ของคืออีสาน, หน้า ๒๖.

^๖ คำพล กองแก้ว, "ลำและหมอลำ," ใน พระกรุณาพระราชทาน ทอด ณ วัดธาตุ พระอารามหลวง จังหวัดขอนแก่น, หน้า ๘๐.

^๗ สำเร็จ คำโหมง, สังคีตนิยม เล่ม ๒, (ขอนแก่น : วิทยาลัยครูมหาสารคาม, ๒๕๒๑), หน้า ๕๕.

๒. หมายถึง เรื่องที่แต่งตามระเบียบฉันท์ลักษณะ เช่น ลำพระเวส
ลำการะเกด หรือ ลำจำปาสี่ต้น เป็นต้น

เพราะฉะนั้น คำว่า หมอลำ จึงหมายความสรุปได้ว่า ผู้ที่มีความชำนาญ
ในการขับร้อง ๒ สามารถจดจำบทกลอนและร้องออกมาเป็นทำนอง เสียงสั้นยาว
อย่างใดจึงหวัะควยความชำนาญ ๓ อย่างไรก็ตาม หากจะกล่าวถึงความ
หมายของหมอลำอย่างกระชับที่สุด ก็อาจกล่าวได้ว่า หมอลำ คือ ผู้เก่งทางลำ ๔
หรือ นักร้อง ๕ นั้นเอง

สำหรับต้นกำเนิดเกี่ยวกับหมอลำนั้น มีที่นาพิจารณาอยู่ ๓ กรณีด้วยกัน
คือ

๑ พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง..., หน้า ๓๕๐.

๒ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๔๔๒.

๓ จารุวรรณ ขรรฆวัตร, "เพลงพื้นเมืองอีสาน", หน้า ๑.

๔ คำผด กองแก้ว, "ลำและหมอลำ," ใน พระกนิษฐาพระราชทาน...,
หน้า ๘๑.

๕ เจริญชัย ขนมนิโรจน์, "หมอลำ" วารสาร วศ. มหาสารคาม :
หน้า ๘๗.

๑. เกิดจากมนุษย์ขึ้นไป เข้าพญาแถน หรือเทวดา เพื่อขอสิ่งที่ทำให้มนุษย์เกิดความบันเทิง สนุกสนาน พญาแถนจึงให้มีหมอลำเกิดขึ้นในเมืองมนุษย์

๒. เกิดจากพุทธศาสนา กล่าวคือ พระพุทธเจ้าให้มีหมอลำขึ้น เพื่อจะได้นำเรื่องราวในพระชาติต่างๆของพระองค์ เมื่อครั้งยังทรง เป็นพระโพธิสัตว์ ไปแสดง

ใน ๒ กรณีดังกล่าวนี้ มีลักษณะ เป็นการสร้าง เรื่อง เพื่อให้เป็นตำนาน สำหรับเสริมให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์ของการละเล่นชนิดนี้มากกว่าจะเป็น เหตุผลที่แท้จริง ทว่า ลักษณะดังกล่าวนี้ ก็สามารถสะท้อนให้เห็นค่านิยมอย่างชัดเจนว่า ชาวพื้นถิ่นอีสาน มีความเชื่อในเทพยดา และนับถือพุทธศาสนาอย่าง แน่นเหนียว

๓. เกิดจากการเล่านิทาน ซึ่งในระยะแรกๆก็คง เล่าเป็นคำพูด ขรรคมคาๆ ภายหลังผู้เล่าเห็นว่า ทั้งผู้ฟังและผู้เล่าต่างก็มีความรู้สึก เบื่อหน่ายต่อการ เล่าอย่างสามัญนั้น จึงคิดแต่ง เรื่องขึ้น เป็นบทหรือกรองให้มีเสียงคล้องจองกัน แล้วจึง นำเอาหนังสือผูกมาเล่าเลยที่เดียว^๑ ดังปรากฏเป็นการอ่านหรือเล่าหนังสือผูกใน วันเชื่อนต์^๒ เป็นต้น

การกำเนิดหมอลำในกรณีนี้มีเหตุผลที่น่าจะเป็นจริงที่สุด นอกจาก นั้นยังมีความละม้ายกับจุดกำเนิดการขับเสภาของภาคกลางอย่าง เห็นได้ชัด ดังคำกล่าว ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ว่า

... ถ้าจะลองสันนิษฐานว่า เหตุใดจึงมีคนคิดขับ เสภาขึ้น แทนเล่านิทาน ก็ดูเหมือนจะพอเห็น เหตุคือ เพราะเล่า นิทานฟังกันมานานๆ เข้าออกจะจืด จึงมีคนคิดจะเล่าให้ แปลก โดยกระบวนแต่ง เป็นบทกลอนว่าให้คล้องกันให้ น่าฟังกว่าที่เล่านิทานอย่างสามัญประการ^๑ เมื่อเป็น

^๑ พรชัย ศรีสารคาม, "ลำแคน," ใน มรดกอีสาน..., หน้า ๘๒ - ๘๓.

^๒ คื่องานศพ แต่เรียกให้เป็นมงคลนาม เพราะถือเป็นเคล็ดอย่างหนึ่ง

บทกลอนจึงว่าเป็นท่านอง ล่านำตามวิสัยการว่าบทกลอน
ให้ไพเราะขึ้นกว่าเล่านิทานอีกประการ...

นี่ขอประสัง เกศว่า ผู้เล่านิทานหรือเรื่องราวต่างๆให้ผู้อื่นฟังมีส่วน
ช่วยทำให้เกิดหมอลำขึ้น กล่าวคือ นักเล่านิทานจะเป็นผู้นำเอาเรื่องราวจากหนังสือ
ผูกไปเล่าให้ผู้อื่นในงานต่างๆฟัง เรื่องที่นำไปเล่านั้น มักเป็นเรื่องทางศาสนา เช่น
ลำพระเวสสันดร ลำพระเจ้าสิบชาติ หรือลำสุขุน เป็นต้น เพราะฉะนั้น ในภาย
หลังจึงมีผู้ที่เรียกชื่อนักเล่านิทานนี้ว่า หมอลำ

ในทัศนะของผู้วิจัย เห็นพ้องด้วยกับแง่คิดที่ว่า หมอลำมีกำเนิดมา
จากนักเล่านิทาน แต่มีไต่หมายความว่ นักเล่านิทานจะต้องจดจำหรือนำเอาตัว
วรรณคดีไปเล่าแต่เพียงถ้อยคำเดียว หากหมายความรวมไปถึง การที่หมอลำคิดแต่งสร้าง
เรื่องราวขึ้นมาเป็นบทหรือกรองของตนเองในขณะเล่า ดังที่เรียกกันว่า การค้นกลอน
สด ถ้อยเหตุนี้ หมอลำจึงเป็นไต่พงปฏิบัติภาณวี สุตกวี และจินตกวี

ในระยะแรกที่มีการเล่านิทาน คงยังไม่มีการประกอบ ครั้นภาย
หลังจึงไต่้นำเอาดนตรีเข้าไปประสม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความไพเราะ หรือเร้าใจคนฟัง
มากขึ้น ดนตรีที่ประกอบการเล่านิทานนั้นก็คือ แคน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีพื้นถิ่น-
อีสานที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย เพราะฉะนั้น ในสมัยถัดๆมาจึงมีผู้เรียกลักษณะการ
๒ ชนิดนี้มาผสมกันนี้ว่า หมอลำหมอลำแคน

นานวันเข้า หมอลำก็ได้รับความนิยมมากยิ่งขึ้น จึงมีวิวัฒนาการ
ไปเป็นการแสดง แยกขยายออกเป็นหลายชนิด บางครั้งก็มีจุดมุ่งหมายอื่นแอบแฝงอยู่
ด้วย แต่อย่างไรก็ตาม จุดมุ่งหมายหลักของหมอลำโดยส่วนใหญ่ก็ยังคง เป็นไปเพื่อ
ความบันเทิงอย่างแท้จริง

*สมเด็จพะเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "ว่าด้วยมโนเหตุ-
ของการขับเสภา" เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน, พิมพ์ครั้งที่ ๖. (พระนคร : แพร่พิทยา,
๒๕๑๓), ๒ หน้า (๒) - ๕ (๓).
เบญจมาศ เกตุแก้ว, การละเล่นพื้นเมืองภาคอีสาน : (หมอลำ
หมอลำแคน) (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๑), หน้า ๘.